

SLAVKO SPLICHAL*

Reregulacija radiotelevizije v Vzhodni-Srednji Evropi

Medtem ko so imele politične spremembe v nekdanjem socialističnem taboru neposredne posledice na področju tiska, kjer je bilo ustanovljenih mnogo časopisov v zasebni lasti in/ali so bili dotedanji časopisi in distribucijski sistemi v državni ali partijski lasti vsaj delno denacionalizirani, pa razprave o de- ali reregulaciji radiotelevizije še niso pripeljale do bistvenih praktičnih sprememb v pogledu demokratizacije. Res je sicer, da obstajajo pomembne razlike med posamičnimi državami in da se razmere povsod (lahko) hitro spreminjajo. Hkrati pa je res, da je zlahka mogoče prepoznati tudi tendence, ki so skupne vsem. V vseh postsocialističnih državah so zakoni o radiodifuziji na določeni stopnji sicer počasnega spreminjanja zakonodaje. Tradicionalni zahodnoevropski model javne radiotelevizije je videti najprivlačnejši model, ki naj bi ga posnemali. Toda v nasprotju z Zahodom, kjer vprašanja o tem, kako dobro deluje ekstremni tržni model, kakšna naj bo kulturna funkcija medijev, in vprašanja o razvoju novih medijev, ki je počasnejši od pričakovanj, vsaj delno zavirajo ali preusmerjajo deregulacijo (Rowland in Tracey, 1990, p. 9), nove politične elite v Vzhodni-Srednji Evropi nedvoumno zagovarjajo komercializirano »javno« radiotelevizijo iz zelo pragmatičnih političnih in ekonomskih razlogov – da bi maksimirale svojo moč s pridobivanjem volilne podpore in da bi napravile »javne storitve« profitno donosne. Hkrati se povečuje delež uvoženih, zlasti rekreativnih programov – kljub pomanjkanju deviznih sredstev. Nacionalne mreže si prizadevajo pridobiti tuje investitorje in oskrbovalce s programi. Le v majhni meri pa se pojavljajo zasebne radijske in televizijske postaje na čisto komercialnih temeljih.

Prodor zahodnih elektronskih medijev

Morda najbolj vidno znamenje (potencialnih) sprememb v vzhodnoevropski radiodifuziji je odločitev o ukinitvi radiotelevizijske organizacije vzhodnega bloka (L'Organisation Internationale de Radiodiffusion et Television – OIRT) do leta 1993. Tri članice OIRT – nacionalne radiodifuzne organizacije ČSFR, Poljske in Madžarske – so bile že sprejete kot pridružene članice v Evropsko radiodifuzno zvezo (EBU), ki so jo ustanovile zahodnoevropske javne radiodifuzne korporacije. Jugoslavija, ki je bila edina polnopravna članica EBU iz vrst socialističnih držav, je bila v OIRT le opazovalka. Pričakovati je, da bo EBU posamič sprejemala v svoje vrste evropske članice OIRT, medtem ko naj bi neevropske članice OIRT postale pridružene članice razširjene EBU (Walker, 1991, p. 42).

* Dr. Slavko Splichal, redni profesor na FDV.

V vseh nekdanjih socialističnih državah Vzhodne Evrope je bila cenzura medijev sicer formalno odpravljena, nikakor pa ne državna regulacija radiotelevizije. Čeprav so novi zakoni o medijih očitno liberalnejši kot tisti za časa socializma, so v njih še vedno »zanke, ki vladam omogočajo vplivati na medije in določati, kaj je 'odgovorno' novinarstvo ali kdo je profesionalni novinar in ima torej pravico do akreditiva« (Stone in Marks, 1991, p. 5). V nekaterih državah, kot na primer v nekdanjih jugoslovanskih republikah, je bila dotedanja zakonodaja s področja radiodifuznih medijev dopolnjena, s čimer je bila (vnovič) vzpostavljena državna kontrola nad radijskimi in televizijskimi organizacijami. Medtem ko so imeli v prejšnjem samoupravnem sistemu zaposleni v medijih pravico sodelovati pri imenovanju na ključne upravljalke in uredniške pozicije, je bila z zakonskimi spremembami ta pravica delavcev povsod odpravljena in je postala privilegij bodisi vlade (npr. v Srbiji, Vojvodini, Kosovu in Hrvaški), bodisi parlamenta (npr. v Sloveniji in Bosni in Hercegovini).

Podobne spremembe so bile uvedene tudi na Poljskem in Madžarskem. Pred poljskimi demokratičnimi parlamentarnimi volitvami se je Solidarnost zavzemala za to, da bi nacionalno radiotelevizijo nadzorovala družba in da bi bila »upoštevana naša temeljna pravica do izražanja pogledov in mnenj v naših časopisih in v neodvisnih radijskih in televizijskih programih« (Goban-Klas, 1990, p. 51), toda po zmagi na volitvah je svoja stališča spremenila in vztraja pri neposrednem vladnem nadzoru (Sawisz, 1990, p. 399). Na Madžarskem predsednika nacionalne televizije in nacionalnega radia imenuje predsednik države na predlog predsednika vlade (analogija z BBC); ni pa nikakršnega sveta ali podobne pluralistično zasnovane upravljalke institucije v obeh zavodih. Taka ureditev očitno krši temeljno načelo neodvisnosti programskih delavcev in njihove odgovornosti za vsebino programov, ki je varovalo tradicionalne javne radiodifuzne sisteme pred državnim in partijsko-političnim vmešavanjem (Blumler, 1991, p. 12). Medtem ko v »modelu BBC« svet guvernerjev »deluje kot tampon med vlado in radiodifuznimi delavci, ki imenuje generalnega direktorja, ključno izvršno funkcijo na BBC, in njegovega pomočnika ter je odgovoren za celotno politiko« (Meech, 1990, p. 233), je re-regulacija radiotelevizije v Srednji in Vzhodni Evropi vnovič pripeljala radiodifuzne organizacije pod neposreden državni nadzor tako na nacionalni kot na lokalni ravni. Medtem ko »nacionalni« radio in televizijo politično nadzorujejo oblasti s tem, da imenujejo oz. vplivajo na imenovanje direktorjev, urednikov in upravnih odborov, lokalne postaje bodisi še niso legalizirane ali pa so omejevane s politično pristranskostjo lokalnih oblasti, če so te pooblašene za izdajanje licenc zasebnim postajam.

Ne glede na to pa se nove radiodifuzne politike razlikujejo od nekdanjih vsaj v enem pomembnem pogledu. Po demokratičnih političnih spremembah v letih 1989–1991 vzhodno-srednjeevropske države prihajajo ne le »teoretično«, ampak tudi praktično pod vse večji vpliv zahodnih radijskih in televizijskih postaj. Razlikujemo lahko tri vrste zahodne radiodifuzne penetracije v nekdanje socialistične države:

1. Direktni radiodifuzni sateliti (DBS) omogočajo zahodnim televizijskim postajam neposreden dostop do gledalcev v Vzhodni-Srednji Evropi.
2. Mednarodne medijske korporacije in druga zasebna podjetja poskušajo prodreti na vzhodne trge s ponudbo kapitala in telekomunikacijske tehnologije.
3. Nekatero zahodne vlade (npr. francoska) so dosegle sporazume z novimi političnimi oblastmi v Vzhodni-Srednji Evropi, na temelju katerih nacionalne radiodifuzne organizacije, ki so še vedno pod državnim nadzorom, predvajajo zahodne radijske in televizijske programe.

Med najuspešnejšimi zahodnoevropskimi korporacijami v Vzhodni-Srednji Evropi sta francoska televizijska mreža La Sept in Radio France Internationale. Francoske korporacije so še posebej zainteresirane za izvoz svojih programov, manj pa za izvoz kapitala. La Sept je dosegla sporazume o prevzemanju njenih programov na Madžarskem, Poljskem ter Češko-Slovaškem, Radio France Internationale pa je spodbudil ustanovitev »bikulturalnega« radia na Poljskem, Češko-Slovaškem in v Romuniji (Semelin, 1991, p. 17).

Sedem vzrokov vzhodnoevropskega zaostajanja

V nasprotju s sodobnimi deregulacijskimi težnjami v Zahodni Evropi je sedanjne prestrukturiranje radiodifuznih sistemov v Vzhodni-Srednji Evropi usmerjeno k oblikovanju nacionalne, politizirane in kvazikomercialne »javne televizije«, podobne tistim v Zahodni Evropi v zadnjih desetletjih pred uspešnim prebojem satelitske in kableske televizije. Čeprav elite zagovarjajo model javne radiotelevizije, radiotelevizijske organizacije v praksi niso niti neodvisne od države niti nekomercialne. Dejansko so »javne« radijske in TV-postaje vse bolj odvisne od dohodka iz reklam, ki je postal pomemben vir financiranja po zmanjšanju državnih subvencij.

Hkrati je radiodifuzna dejavnost še vedno, tako kot je bila pred političnimi spremembami, v veliki meri *podrejena državnim oblastem in partijskim elitam*, ne pa odgovorna javnosti. Parlamenti ali celo samo vlade delujejo kot edini »predstavniki javnosti« in imajo na primer pravico imenovati tako upravne odbore kot direktorje radiodifuznih organizacij. Čeprav se novi sistem kajpak razlikuje od socialističnega v tem, da so bile te funkcije prenesene s komunistične partije na demokratično izvoljene državne organe, to ne spreminja temeljnega odnosa odvisnosti medijev od vnanjih političnih oblastem in redukcije javnosti na množico pasivnih konsumentov. Še več, dejansko odločanje pogosto sodi v sfero *nevidne moči* neformalnih političnih elit, ki so zunaj demokratičnega in zakonskega nadzora in odločilno vplivajo na odločitve, ki jih formalno sprejemajo vlada, parlament, upravni odbori medijskih organizacij ali celo sami uredniki in novinarji. Ta »deja vu« pristop je komaj v čem pod vplivom najnovejših razvojnih sprememb v smeri liberalne deregulacije medijev, ki se uveljavlja v Zahodni Evropi. Za tako »zakasnitev« je mogoče identificirati vrsto gospodarskih, političnih, kulturnih in ideoloških vzrokov:

1. *Tehnološke inovacije*, ki so v razvitem svetu medijem prinesle nove možnosti, so z res redkimi izjemami v Vzhodni Evropi popolnoma odsotne. Razširjenost storitev, kakršne ponujajo teletext, videotext, elektronska pošta, kableska in satelitska televizija, pa celo telefon, je izjemno slaba. Ogromen je zaostanek v sodobni komunikacijski in računalniški tehnologiji. Trga elektronske opreme praktično ni (z nekaj redkih izjem), kakovost opreme je daleč pod zahodnimi standardi. »Informacijska družba« v Vzhodni Evropi so prej sanje – ali celo mora – kot pa nastajajoča realnost (Splichal, 1990b).

2. *Politična scena* je močno *ideologizirana*. V nasprotju z Zahodno Evropo, kjer obstaja relativno stabilno ravnotežje moči med političnimi strankami, so nove vzhodnoevropske vlade obremenjene z antikomunizmom in antiboljševizmom ter s strahom, da bi izgubile oblast. Najvplivnejše nacionalne medije štejejo za rezerve nekdanjih političnih elit in njihovih zaveznikov. Oblastni nadzor in vmešavanje v medije sta upravičevana z »demokratizacijo«. Čeprav je bila cenzura formal-

no odpravljena in so bili sprejeti novi zakoni o tisku (ne pa tudi radioteleviziji), se vmešavanje oblasti v medije nadaljuje na bolj neformalne načine (npr. z diskriminacijskimi postopki pri dajanju državnih subvencij, imenovanjem političnih vodij na direktorska in uredniška mesta, diskriminiranjem novinarjev zaradi njihovih političnih prepričanj), pa tudi formalno, kot na primer pri radioteleviziji z moratorijem na delitev frekvenc.

3. *Nacionalistične* politike novih vlad in strank na oblasti lahko s pridom izkoriščajo državni monopol nad radiodifuzijo (zlasti televizijo) za mobilizacijo »ljudskih množic«. Hkrati je pretežno nacionalna medijska politika, ki se ukvarja predvsem z ideološkimi in nacionalno-kulturnimi vprašanji, sama po sebi v nasprotju s komercialno usmerjeno nadnacionalno politiko, ki nastaja zlasti v državah Evropske skupnosti in podpira spremembe v smeri deregulacije.

4. Vsi mediji se srečujejo s finančnimi problemi, še zlasti s pomanjkanjem dohodkov iz reklame. Na področju radiotelevizije si enostavno ni mogoče zamisliti popolne komercializacije, ki bi pomenila odpravo naročnine. Dohodki iz reklame so omejeni delno zaradi *odsotnosti tržne ekonomije*, še posebej pa zaradi obče *nerazvitosti* gospodarstva, ki ni sposobno reklamirati svojih proizvodov in storitev. Iz istih razlogov bodo »oglaševalci, ki podpirajo satelitske kanale na Astri, s katerimi je pokrita cela Evropa, komaj zainteresirani za tamkajšnji sprejem [v Vzhodni Evropi], če bi morali za to kar koli plačati« (Baker, 1991, p. 18). Nasploh so komercialni potenciali radiodifuzije v Vzhodni-Srednji Evropi še zelo majhni.

5. Pomanjkanje domačega kapitala, ki bi bil potreben za privatizacijo obstoječih medijev ali za naložbe v nove zasebne medije, še povečuje prepričljivost »kulturnih« argumentov zoper privatizacijo. Močno je razširjeno prepričanje, da bi bili *nacionalni interesi* in *nacionalna kultura* ogroženi s tujimi naložbami ter z internacionalizacijo programske produkcije brez trdnega nacionalnega (vladnega) nadzora. Radiodifuzni sektor je za take argumente še posebej občutljiv, saj je neposredno povezan z vprašanji kulturne identitete. Ne samo da zasebni mediji ne morejo biti izziv »glavnemu kulturnemu in političnemu toku«, ker morajo težiti k maksimiranju svojih občinstev, da bi ekonomsko preživel; še pomembnejše je, da zasebne radiodifuzne organizacije niso zainteresirane za lastno programsko produkcijo, ampak se raje zanašajo na uvožene programe (Sepstrup, 1989, p. 35).

6. V vseh nekdanjih socialističnih državah so se sicer začeli postopki za spremembo medijske zakonodaje, vendar so večidel obtičali na pol poti v počasnih in kontroverznih zakonodajnih postopkih. Paradoksalno je, da je *pravni vakuum*, ki so ga povzročile nenadne politične spremembe, še bolj zapletel proklamirano politiko gospodarske liberalizacije in deregulacije, še zlasti v sferi množičnih medijev. Čeprav so nove oblasti naklonjene privatizaciji, se obotavljajo oz. se celo odpovedujejo zakonski transformaciji poprejšnje državne ali dužbene lastnine medijev v zasebno lastnino. Poleg negotovosti glede privatizacije in (de)regulacije odsotnost strokovno usposobljenih komercialnih in pravniških kadrov še otežuje dotok tujega kapitala na vzhodnoevropske trge. Po drugi strani pa je zaradi odsotnosti ustreznega pravnega okvira privatizacija pogosto navadna *kraja* nekdanje javne lastnine.

7. Končno – tako kot v Zahodni Evropi (McQuail, 1990) – komercializaciji in internacionalizaciji medijev nasprotujejo različni »ideološki akterji«, npr. organi javnih radiotelevizijskih postaj, uveljavljene kulturne institucije, različne (nikakor ne nujno opozicijske) stranke. Nedavno je na primer glavni urednik češkega

tednika *Forum* Jan Stern izjavil, da tuji investitorji, kot na primer Robert Murdoch, niso sprejemljivi, ker bi to pomenilo, da bi komercialna diktatura nadomestila nekdanjo politično (*Mass Media*, 1990b).

Nobenega od naštetih dejavnikov ni mogoče šteti za prevladujočega v celotni Vzhodni-Srednji Evropi. Celo za zahodne opazovalce »je v tem noro prešitem medijskem sistemu pomembno ugotoviti, da obstajajo razlike in variacije med številnimi državami in znotraj njih« (Dennis in Heuvel, 1990, p. 3). Prav gotovo so velike razlike med Poljsko in Madžarsko ter drugimi državami. Poljska in Madžarska sta imeli relativno dolgo demokratično tradicijo pred drugo svetovno vojno; proces povojne demokratizacije se je začel v petdesetih letih na Madžarskem in v osemdesetih letih na Poljskem, čeprav ne uspešno. V obeh primerih gre za nacionalni državi, podobni tistim v Zahodni Evropi in neobremenjeni z mednacionalnimi konflikti; tako tudi veljata kot relativno varni za tuje naložbe. Odpirata vrata zasebnemu komercialnemu tisku, radijskim in televizijskim postajam, ki naj ne bi bili pod nadzorom državnih oblasti. Ni torej presentljivo, da prav Madžarska in Poljska vzbujata največ zanimanja med tujimi investitorji. Tako kot v Zahodni Evropi si velike medijske korporacije (npr. Murdoch, Maxwell, Berlusconi, Springer, Bertelsmann) prizadevajo vstopiti na nacionalno medijsko prizorišče z »denacionaliziranimi« vsebinami, programi in reklamami.

Poljska strategija obotavljanja

Privatizacija radiotelevizije, ki je sledila ustanovitvi prve neodvisne radijske postaje Radio Solidarnost v Varšavi (1989), je prišla še najdlje na Poljskem, čeprav je proces močno zapleten in protisloven. Dejstvo, da je bil predlog zakona o radiodifuziji že večkrat odložen ali zavržen, kaže na vso zapletenost položaja. Poljske oblasti nočejo sprejeti tujih investitorjev, ki niso pripravljeni zadovoljiti njihovih cenovnih apetitov; vsekakor nočejo ponoviti »madžarske napake« z razprodajo dnevnih časopisov. Poljsko ministrstvo za komunikacije je do januarja 1991 prejelo 270 prijav za ustanovitev komercialnih radijskih in televizijskih postaj (Walker, 1991, p. 42). Prva zasebna radijska postaja Radio Metropolska – Fun, rezultat skupne naložbe poljskega podjetja in mreže Radio Fun, katere lastnik je francoski medijski konglomerat Hersant, je začela oddajati v Krakovu februarja 1990. Predvaja programe, ki jih prevzema iz Francije prek satelita. Tej postaji sta kmalu sledili dve drugi: Aleks v Zakopanah in Solidarita Mazowsze v Varšavi. V Wroclawu je osem nekdanjih delavcev nacionalne televizije februarja 1990 ustanovilo prvo zasebno televizijsko postajo, ki oddaja pretežno pridobljene satelitske programe, kot so Film Net, Eurosport, Sky News in Veronique 4. Zasebne postaje so se na Poljskem nedavno povezale v Federacijo zasebnih radijskih in televizijskih postaj.

Nacionalna Poljska radiotelevizija je v bistvu ostala nespremenjena kot državni monopol. Vključuje dva nacionalna televizijska kanala in štiri glavne nacionalne radijske programe. Poleg tega je še osem regionalnih televizijskih studiov, ki jih upravljajo centralne oblasti prek Komiteja za radio in televizijo. Nadzor nad upravljanjem z državno korporacijo je prevzela Solidarnost, podobno kot se je to zgodilo v drugih nekdanjih socialističnih državah. Vodilni frakciji Solidarnosti, ROAD in Zveza centra, »sta podedovali miselnost komunistov« in poskušata vplivati na televizijo v prid uveljavljanja lastnih interesov (Dennis in Heuvel, 1990, p. 24). Poljske oblasti niso hotele dati v zakup programskega časa na nacionalni

televiziji Berlusconiju in Murdochu, vendar pa vlada resno razmišlja o možnosti za privatizacijo drugega nacionalnega TV-kanala. Britanski ECI (European Communication Industries) naj bi po pričakovanih postal lastnik 30-odstotnega lastniškega deleža (*Mass Media*, 1990a, p. 24). Glavni razlog za to je v tem, da je zlasti osem regionalnih studiov v hudih finančnih škripcih. Kljub vsemu pa se srečuje ideja privatizacije z močnim odpori. Drugače je z zasebnimi (tujimi) vlaganji v kabelske sisteme, ki ne veljajo za tolikanj »nevarne«. David Chase, lastnik Chase Enterprises, ki je še vedno edina ameriška korporacija, ki ima pomembne investicije v Vzhodni Evropi, je podpisal s poljsko vlado sporazum o sovlaganju v razvoj kabelskega sistema, ki naj bi bil v 70-odstotnem deležu v njegovi lasti (Dennis in Heuvel, 1990, p. 15).

Novi zakon o radioteleviziji, ki je v pripravi na Poljskem, predvideva ustanovitev posebne agencije – Nacionalnega sveta za radiotelevizijo – za celotno področje radiotelevizije. Svet naj bi sestavljalo devet članov, tri naj bi imenoval predsednik republike ter po tri člani senata ter spodnjega doma. Njegova poglobljena pristojnost naj bi bila podeljevanje oddajniških licenc radijskim in televizijskim postajam. Prvi kanal nacionalne televizije naj bi bil preoblikovan v javnopравни zavod, ki bi bil pod neposrednim nadzorom vlade. Drugi kanal pa naj bi se preoblikoval v komercialno mrežo regionalnih televizijskih postaj, pri čemer bi bil lastniški delež tujega kapitala omejen na 33 odstotkov. Poleg transformacije obstoječih dveh nacionalnih kanalov naj bi bila ustanovljena še dva komercialna televizijska kanala. Vendar pa je v celoti prihodnost poljskega medijskega sistema še močno nejasna, predvsem zaradi nasprotujočih si stališč različnih političnih akterjev.

Meje madžarske liberalizacije

Po letu 1989 je do razmeroma omejenih sprememb prišlo tudi v madžarski radioteleviziji, pa čeprav je prva madžarska komercialna radijska postaja, Radio Danube, začela oddajati v nemščini že sredi osemdesetih let. Druga radijska postaja, ki oddaja v tujem jeziku, je Radio Bridge, ki oddaja predvsem program Glasu Amerike in je bil ustanovljen s švedskim in kanadskim kapitalom. Najpopularnejši komercialni radio pa je budimpeštanski Kalipszo Radio, ki 24 ur dnevno oddaja popularni program. Prejšnji sistem licenc za časopise ter radio in televizijo je bil odpravljen januarja 1990; odtlej je *formalno* omogočeno vsaki fizični ali pravni osebi ustanoviti časopis, radijsko in televizijsko postajo. V enem letu je bilo vloženih 60 zahtevkov za koncesijo za radijsko postajo in 50 zahtevkov za koncesijo za televizijsko postajo (*Mass Media*, 1990a, p. 20), med njimi tudi precej iz tujine. Toda po začetni liberalizaciji in razprodaji množice dnevnikov, ki jo je sprožila sprememba zakona o tisku, se je vlada odločila uvesti moratorij na podeljevanje frekvenc za radijske in televizijske programe, ki bo verjetno veljal vsaj do konca leta 1992. Le dvema komercialnima televizijskima postajama je uspelo pridobiti frekvence pred uvedbo moratorija.

Nap TV, zasebna komercialna postaja, povezana z medijskim magnatom Murdochom, ki je eden od lastnikov dnevnika *Mai Nap*, je bila prva neodvisna komercialna televizijska postaja, ki je avgusta 1989 začela oddajati informativni in magazinski program v triurnem jutranjem pasu na prvem kanalu nacionalne televizije MTV (Szekfu in Valko, 1990, p. 6). Ustanovili so jo založniška hiša Ribbon Ltd (58% ustanovitvenega kapitala), Murdochov popoldanski tabloid *Mai Nap* (14%), madžarska tiskovna agencija MTI (14%) ter zasebna filmska in video producent-

ska hiša MOVI (14%). MTV je sicer poleti 1991 prekinila pogodbo o »sodelovanju« (dovoljenje za oddajanje na prvem kanalu MTV), ker se je sama lotila podobnega programskega projekta, tako da je Nap TV začasno prenehal oddajati, vendar je bil dogovor kmalu obnovljen. Druga komercialna televizijska postaja, ki ji je uspela registracija pred uvedbo moratorija, je bila Sio TV, katere ustanovitelj je mestni svet Siofoka ob Blatnem jezeru. Postaja je namenjena predvsem turistom in oddaja razvedrilni program v nemščini in madžarščini v večernih urah le poleti.

Kljub številnim zasebnim komercialnim pobudam imata madžarska televizija MTV ter madžarski radio MR, ki sta oba v državni lasti, praktično še vedno popolni monopol. MTV oddaja na dveh kanalih (ki sta glede programov in upravljanja med seboj neodvisna) ter upravlja dve regionalni postaji, MR pa oddaja tri nacionalne programe. Osrednji televizijski dnevnik na prvem kanalu ureja novo provladno uredništvo informativnega programa, medtem ko nekateri izmed prejšnjih urednikov in novinarjev urejajo večerni dnevnik na drugem programu. Povsem politična delitev uredništev na dveh kanalih spominja na model RAI v Italiji, kjer vladajoča stranka krščanskih demokratov nadzoruje RAI Uno, socialisti RAI Due in nekdanji komunisti RAI Tre.

Tako MTV kot MR sta pod neposrednim nadzorom vlade. Kot drugod v Vzhodni-Srednji Evropi poskuša madžarska vlada ohraniti popoln nadzor zlasti nad televizijo. Septembra 1991 sta vodilna »madžarska« dnevnika – *Nepszabadsag* (Bertelsmann) in *Magyar Hirlap* (Maxwell) – objavila zapisnik tajnega sestanka parlamentarne frakcije vladajočega Madžarskega demokratičnega foruma (MDF), ki je bil konec avgusta 1991. Vodja MDF Imre Konya naj bi zahteval radikalne spremembe v vladni medijski politiki, ki naj bi si prizadevala »preoblikovati radio in televizijo«. Kot naj bi izjavil Konya, ni več potrebe, da »bi se še naprej izogibali konfrontacijam zaradi ustvarjanja ugodne podobe o naši državi«, kajti zahodne države so že spoznale, da se Madžarska spreminja v smeri »liberalizma, demokracije, svobode tiska, človekovih pravic in tržne ekonomije«. Prišel je torej čas za »radikalne spremembe političnih stališč in idej na madžarskem radiu in televiziji« (*Delo*, 11. september 1991, p. 20).

Podobno kot časopisi pa se je tudi madžarska nacionalna televizija znašla v velikih finančnih težavah. Prišlo je celo do predlogov, da bi ukinili drugi kanal, predvsem pa, da mora MTV zagotoviti več sredstev iz reklam (Mytton, 1991, p. 4). Podobno kot na Poljskem je bil tudi na Madžarskem izdelan osnutek zakona o radiodifuziji, vendar v nasprotju s Poljsko bolj po vzoru ZDA kot Velike Britanije: javne in zasebne postaje naj bi nadzorovala posebna organizacija po zgledu ameriške Federal Communication Commission. Toda videti je, da zaradi medstrankarskih razprtij zakon še ne bo kmalu sprejet. Kljub vsemu pa ni dvoma, da velika večina v parlamentu soglaša vsaj v eni zadevi, namreč naj MTV in MR ostaneta zavoda v državni lasti, poseben organ pa naj bi dodeljeval frekvence in licence zasebnim in javnim radijskim in televizijskim postajam.

Restriktivna vladna telekomunikacijska politika je očitna tudi pri razvoju kabelskih sistemov. Čeprav je na Madžarskem več kot 60 zasebnih lokalnih kabelskih sistemov, velika večina med njimi ne oddaja več kot dve do tri ure lastnega programa – na teden. Običajno kabelski »sistem« pomeni omrežje, ki povezuje do sto gospodinjstev in prenaša do dvanajst programov (dva madžarska in deset, prevzetih s satelitov). Vlada ne dovoljuje povezovanja lokalnih kabelskih sistemov, da bi preprečila nastajanje tretjega nacionalnega kanala, ki bi bil v zasebni lasti. Kljub temu je bilo v začetku leta 1990 s podporo Chase Enterpri-

ses ustanovljeno ameriško-madžarsko podjetje, ki ima za cilj povezati lokalne kabelske sisteme v nacionalni sistem, podobno kot na Poljskem (Dennis in Heuvel, 1990, p. 56).

Češko-slovaški »eksperimenti«

V večini vzhodno-srednjeevropskih držav so reforme radiodifuzije še počasnejše bodisi zaradi počasnejših političnih sprememb (npr. v Romuniji in Bolgariji) bodisi zaradi mednacionalnih konfliktov, ki gredo v prid ohranjanja paternalističnih ali celo avtoritarnih medijskih sistemov. Češka in slovaška federativna republika, ki je med zadnjimi srednjeevropskimi državami konec osemdesetih let vnovič začela politično liberalizacijo, in Jugoslavija z najdaljšo povojno tradicijo demokratičnih reform sta (bili) večnacionalni socialistični državi, v katerih je demokratizacija odprla zlasti vprašanja *demokratičnih oblik integracije oziroma dezintegracije* (kot v primeru novih nacionalnih držav, ki so nastale iz nekdanjih jugoslovan-skih republik), ki naj bi preprečile (nadaljnje) mednacionalne konflikte.

Ob tem pa demokratične (r)evolucije proti »diktaturi proletariata« v Jugoslaviji in ČSFR tudi niso odpravile usedlin paternalistične in avtoritarne oblasti. V Češki in slovaški federaciji si je na primer nova vladajoča koalicija močno prizadevala odstaviti novega predsednika parlamenta Aleksandra Dubčka, ki je bil vodilna oseba »praške pomladi« leta 1968. V Sloveniji si konservativne stranke v vladajoči koaliciji prizadevajo odstaviti liberalnejše ministre iz drugih koalicij-skih strank. Najbolj bizarna je bila gotovo odstavitev ministra za informiranje aprila 1991, ko je na tem mestu novinarja zamenjal pomočnik obrambnega ministra. Časopisi so cinično komentirali to spremembo v slovenski vladi kot »naravno glede na dejstvo, da je v Jugoslaviji medijska vojna« (Belič, 1991, p. 22). V sosednji Republiki Hrvaški pa novi (pol)predsedniški sistem bolj spominja na nekdanji gerontokratski sistem kot na »novo demokracijo«.

Po »žametni revoluciji« leta 1989 je bilo v ČSFR imenovano popolnoma novo vodstvo nacionalne radiodifuzne organizacije. Čeprav je bil državni radiodifuzni monopol uradno odpravljen, je televizija doživela le malo sprememb. Aprila 1991 je sicer v Pragi začela oddajati prva zasebna televizijska postaja Nezavisla Televize (NTV), toda po nekaj tednih se je eksperiment končal zaradi velikih finančnih problemov. Kabelska televizija in spremljanje satelitskih programov sicer nista omejeni, toda novi distribucijski sistemi, ki nimajo lastne programske produkcije, so še v povojih. Prejšnji birokratsko-centralistični sistem je bil le malo decentraliziran. Poleg prvega televizijskega kanala, ki predvaja »federalni program« (ČST oziroma F1), gledalci lahko spremljajo na drugem kanalu »nacionalni program« (češki in slovaški), na tretjem kanalu, ki je dostopen le tretjini prebivalcev, pa mednarodni komercialni program OK 3, ki je sestavljen predvsem iz zahodnoevropskih razvedrilnih oddaj. Mnogi potencialni tuji investitorji (CNN, Berlusconi, Maxwell, Murdoch) so si prizadevali »osvojiti« ta kanal, poleg njih pa tudi novo združenje neodvisnih televizijskih postaj, ki zahteva od vlade odpravo državnega monopola. Vse doslej pa so bila ta prizadevanja brez otipljivega rezultata.

Novi zakon o radiodifuziji je odpravil državni monopol tudi pri radiu. Poleg federalnega popularnega programa, ki ga oddaja Češkoslovaški radio, nacionalni radijski postaji v Pragi (Češki radio – ČR) in Bratislavi (Slovaški radio – SR) oddajata vsaka po tri programe: novice in popularno glasbo na prvem programu, drugi, regionalni program, ki ga oblikuje mreža sedmih postaj na Češkem in treh

postaj na Slovaškem, ter kulturno-umetniški tretji program. Po revoluciji je bilo ustanovljenih 15 novih radijskih postaj, delno v sodelovanju s tujimi investitorji, vendar pa je še vedno več kot 80 prosilcev za radijsko in 50 prosilcev za televizijsko licenco. Po izjavi Jana Carnogurskyja, podpredsednika slovaške vlade, bo država zavirala podeljevanje licenc zasebnim radijskim in televizijskim postajam, da bi »olajšala okrevanje državnega sektorja« (Walker, 1991, p. 40). Med obstoječimi 24 radijskimi postajami v ČSFR jih je 17 v državni lasti, tri so v mešani državno-zasebni lasti, samo štiri postaje pa so v izključni zasebni lasti (Evropa 2, Radio 1, Radio Country in Radio Plus – vse v Pragi). Med njimi je najzanimivejši Radio 1; ne le zaradi tega, ker je najbolj poslušan, ampak še zlasti zaradi svoje kratke, a burne »zgodovine«. Ustanovljen je bil namreč ilegalno leta 1990 kot Radio Stalin: ilegalno, ker tedaj zasebne postaje zakonsko še niso bile dovoljene, in z imenom Stalin, ker je bila postaja locirana pod piedestalom tedaj že odstranjena Stalinovega spomenika v Pragi. Postaja je po ustanovitvi oddajala le teden dni, saj jo je policija odkrila in zaplenila oddajnik. Februarja 1991 je bila postaja vnovič ustanovljena, tokrat z imenom Radio Ultra – in ponovno ilegalno ter spet le za kratek čas. Končno je bila postaja legalizirana kot Radio 1, pa čeprav tudi tedaj novi zakon o radiodifuziji še ni bil sprejet.

Mnogo kandidatov za licenco je iz tujine, na primer CNN, NCL in ICT iz ZDA, Berlusconijev Fininvest iz Italije, pa tudi ameriška državna postaja Glas Amerike. Global Cable Systems iz Kanade in Heartland Ventures iz ZDA so vključene v razvoj kableske televizije (Walker, 1991, p. 38). Nekateri tuje radijske korporacije (Radio Free Europe, BBC in Radio France International) so dobile posebna dovoljenja federalnih oblasti za predvajanje svojih programov v ČSFR v češkem in tujih jezikih. V Bratislavi pa je Slovaški radio v sodelovanju z avstrijskim producentom gramofonskih plošč ustanovil komercialno radijsko postajo Radio CD International, ki oddaja program v nemščini za poslušalce v sosednji Avstriji, kjer so lokalne oz. komercialne radijske postaje še vedno prepovedane. Po drugi strani pa je federalni parlament v Pragi blokiral predlog etničnih manjšin (zlasti madžarske), da bi lahko ustanovile lastne postaje, ki bi bile namenjene manjšinam. Čeprav v ČSFR medetnični odnosi niso tako zaostreni kot v nekdanji Jugoslaviji in Sovjetski zvezi, pa očitno igrajo pomembno vlogo pri diskriminacijski politiki federalnih oblasti v Pragi pri podeljevanju licenc neodvisnim postajam.

Počasnost decentralizacije se še posebej jasno izraža v upravljanju Federalne, Češke in Slovaške radiotelevizije. Dejansko federalna in češka radiotelevizija nista dve (oziroma štiri) različni postaji, ampak delujeta združeno v okviru Češkoslovaške televizije in Češkoslovaškega radia. Generalnega direktorja imenuje vlada (od revolucije do jeseni 1991 so zamenjali že tri direktorje), vse preostale direktorje ter urednike pa imenuje generalni direktor. V taki strogo hierarhični organizaciji so novinarji pogosto izpostavljeni pritiskom z vrha. Novi zakon o radiodifuziji predvideva ustanovitev upravnih odborov za nacionalni radio in nacionalno televizijo, ki naj bi jih sestavljali predstavniki parlamentarnih strank. Čeprav je prisotna tendenca po oblikovanju javne radiotelevizije, je reducirana na partijsko-politično reprezentiranje »javnosti« v upravnih organih. Razprava o političnem (ali družbenem) nadzoru radia in zlasti televizije, ki poteka na Češko-Slovaškem, v dobršni meri izraža ključne argumente, ki se pojavljajo v razpravah povsod v Vzhodni-Srednji Evropi.

Nekateri dokazujejo, da je parlament najbolj reprezentativno telo na Češko-Slovaškem in da mora biti reprezentativni nadzorni odbor sestavljen iz posameznikov, katerih politične pripadnosti bi bile proporcionalne tistim, ki obstajajo v par-

lamentu. Drugi pa dokazujejo, da ima Državlanski forum s svojim slovaškim ekvivalentom, Javnost proti nasilju, absolutno večino v parlamentu, in če bi dobil še enako večino v televizijskem nadzornem odboru, bi s tem dejansko vladajoča stranka dobila nadzor nad češko-slovaško televizijo. Interesi manjšinskih strank in skupin bi bili s tem izločeni (Dennis in Heuvel, 1990, p. 36).

Pomemben odmik od pretežno paternalističnega modela radiodifuzije so prizadevanja po oblikovanju »neodvisnih produkcijskih enot«, ki naj bi sodelovale z nacionalno (državno) televizijo. Ideja je dejansko sposojena pri britanskem Channel 4 in usmerjena k ločitvi programske produkcije od oddajanja. Toda v nasprotju z modelom Channel 4 naj bi tuji producenti ter javni in zasebni producenti v ČSFR ne proizvajali programov po naročilu. »Center za sodelovanje z zunanjimi producenti«, ki je bil ustanovljen v okviru ČST, je prej neke vrste »svobodni trg« neodvisnih producentov, ki ponujajo svoje programe. Posledica tega je, da manj kot en odstotek programov, ki jih predvaja ČST (češka in federalna televizija), prihaja od neodvisnih producentov, v kar so vključeni tudi v bistvu propagandni programi za vladajočo stranko.

Razpad jugoslovanskega radiodifuznega sistema

Poljski podobna je bila tudi situacija v Jugoslaviji pred njenim razpadom. V nekaterih republikah je bilo zadnje leto pred demokratičnimi spremembami razdeljenih nekaj novih frekvenc zasebnim televizijskim postajam (npr. Kanal A v Ljubljani, dve zasebni postaji v Sarajevu, Televizija Marjan v Splitu), toda po zamenjavi oblasti ostajajo vloge za licence nerešene. Kanal A, prva neodvisna televizija v nekdanji Jugoslaviji, je bil ustanovljen leta 1989 kot delniška družba z okrog 150 delničarji, vendar je (pretežno filmski) program začel oddajati šele maja 1991. Večinski lastnik je zasebni podjetnik Polič s 63 odstotki ustanovnega kapitala, poleg njega pa ima pomemben delež le še Televizija Slovenija (10 odstotkov). Kanal A oddaja na lastnem kanalu, vendar z oddajnikom, s katerim upravlja Televizija Slovenija.

V Srbiji sta bili ustanovljeni dve komercialni televizijski postaji v Beogradu. Prva je Nezavisna televizija (NTV), neodvisna postaja, ki jo je ustanovila lokalna radijska postaja Studio B. Druga je Televizija Politika, ki jo je ustanovila časopisna hiša Politika, ki je tako kot državna Televizija Beograd pod neposrednim nadzorom oblasti. Tudi pred razpadom Jugoslavije nove postaje niso mogle postati članice združenja Jugoslovanske radiotelevizije. V nasprotju z radiodifuzijo oblasti sicer ne omejujejo razvoja kabelskih televizijskih sistemov (zanje ni potrebna koncesija), ki pa zaradi visokih investicijskih stroškov niso videti posebej zanimivi ne za domače ne za tuje investitorje. Nekaj uspešnih eksperimentov je nastalo na temelju pobude državljanov, ki so sami financirali gradnjo kabelske mreže, ki so jo potem prevzeli v upravljanje (brez odškodnine) zasebniki.

Mnogi politični (in tudi vojaški) konflikti v nekdanji Jugoslaviji so povezani z dejstvom, da »komunizem še ni 'out', niti demokracija 'in', kot menita Stone in Marks. Tudi v tistih delih nekdanje Jugoslavije, kjer so komunistične partije na volitvah izgubile oblast, »so preživela komunističnim podobna sredstva nadzorovanja medijev in se ohranjajo v miselnosti nekaterih novih vladajočih partij« (Stone in Marks, 1991, p. 24). Paternalistične medijske politike v vseh nekdanjih republikah in nasprotujoči si političnostrankarski interesi so ključni vzrok, ki preprečuje uveljavljanje načrtov potencialnih zasebnih investitorjev v radiodifuzijo.

V staremu sistemu je bila privatizacija radiodifuzije še dodatno otežena zaradi vzporednega obstoja zvezne in republiških komunikacijskih regulativ, tako da so morale radiodifuzne organizacije pridobiti pravico do uporabe frekvence od zveznih oblasti, koncesijo za oddajanje pa od republiških oblasti. (Podobna ureditev še vedno obstaja v ČSFR.) Nove nacionalne oblasti oklevajo z uveljavitvijo nove regulacije. V Republiki Hrvaški je na primer parlament sprejel aprila 1992 novi zakon o medijih, ki pa ne zadeva radiodifuzije, za katero še vedno velja prejšnji »socialistični« zakon. Ne nazadnje so povsod oddajniške zmogljivosti pod popolnim nadzorom nacionalnih RTV postaj, ki lahko ne dovolijo, da bi jih uporabljali konkurenti, kot se je zgodilo leta 1991 v Sloveniji v primeru Euro 3 TV.

Poleg šestih osrednjih RTV postaj v nekdanjih šestih jugoslovanskih republikah, dveh pokrajinskih postaj na Kosovu in v Vojvodini ter kopskega radia in televizije je leta 1990 tedanja zveza vlada ustanovila »federalni« televizijski informativni program YUTEL. Poglavitni namen je bil oddajati poročila, ki bi bila alternativa nacionalistično obarvanim programom nacionalnih TV-postaj v posamičnih republikah. Ta vsakodnevni dnevni program, ki nastaja v Sarajevu, ni predvajan na posebnih frekvencah, ampak le kot del obstoječih nacionalnih programov – če so ga nacionalne televizije voljne predvajati. V večini nekdanjih republik so ga nove (oziroma stare) oblasti preprosto prepovedale.

V nasprotju s programi nacionalnih televizij program YUTEL ni financiran iz naročnine, ampak izključno na komercialni osnovi (med obstojem Jugoslavije pa je bil delno tudi subvencioniran iz zveznega proračuna). Razen v Bosni in Hercegovini, kjer je studio YUTEL lociran, tega programa v drugih novih državah gledalci ne morejo spremljati neposredno. Nikoli mu ni uspelo prodreti v program Televizije Beograd, pa tudi na Hrvaškem, kjer ga je nekaj časa predvajala Hrvatska televizija, so ga oblasti ukinile, ker po sodbi nekdanjega hrvaškega ministra za informiranje »vzbuja dvom, da je informativni program Hrvatske televizije neobjektiven, nepopoln in zaprt za informacije iz nekaterih delov države« (Krstulović, 1991, p. 12). Makedonska in slovenska televizija program YUTEL sicer predvajata, vendar v poznih večernih ali zgodnjih jutranjih urah na drugem kanalu.

Yutelov primer jasno kaže, kako (nacionalna) država hitro lahko krši svobodo tiska, da bi »obvarovala« nacionalno suverenost in nacionalno varnost – podobno Zahodu, kjer prav tako različne oblike »državnega vmešavanja v proces javnega oblikovanja in kroženja mnenj... zahteva kritično pozornost« (Keane, 1991, p. 95). Soočen s takim stanjem je v začetku leta 1991 Parlament jugoslovanskih novinarjev zahteval, da morajo novinarji skladno s svojimi profesionalnimi in etičnimi normami odreči pokornost iniciatorjem »medijske vojne« in prenehati razpihovati sovraštvo in vojno ter tudi da je treba preprečiti politično blokado YUTEL-a (Vogel, 1991, p. 238). Vsi ti protesti zoper »vojaško liberalizacijo«, ki postavlja »nacionalno varnost« pred vse omejitve suverene moči države, pa so bili zaman.

Perifernost »daljnega« evropskega Vzhoda

Albanija, Bolgarija, Romunija, pa tudi nekdanje vzhodne jugoslovanske republike (Srbija in Črna gora) so videti najdlje od izhoda iz zaostalega gospodarstva in razvoja resnično pluralističnih političnih sistemov. V vseh teh državah so elektronski mediji pod popolnim državnim nadzorom. Iliescujeva vlada je v Romuniji na primer predlagala močno restriktiven zakon o medijih, na podlagi katerega bi imel

državni radiodifuzni svet široka pooblastila glede imenovanja direktorjev in urednikov ter vsebine programov. Čeprav je romunska televizija formalno neodvisna, je pod strogim državnim nadzorom. Potencialni zasebni lastniki radijskih in televizijskih postaj se srečujejo s pogosto nepremostljivimi »tehničnimi« problemi, ker so vsi oddajniki in repetitorji v državni lasti. Nič čudnega torej, da zasebne pobude praktično ni. Zaradi obeh omenjenih vzrokov – ekonomske nerazvitosti in mednarodnih konfliktov – je v najmanj ugodnem položaju Skupnost neodvisnih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, pa čeprav politični in vojaški pomen v mednarodnih odnosih ter ogromen (čeprav le potencialni) trg spodbujajo dotok tujega kapitala, zlasti v Rusijo.

Sovjetski zakon o tisku, ki je bil sprejet kot eden zadnjih zakonskih aktov junija 1990, ter zamenjava nekdanjega državnega komiteja ZSSR za radio in televizijo (Gostelradio) z Vsezvezno državno radijsko in televizijsko korporacijo (VGTK) nista prinesla radikalnih sprememb na sovjetsko medijsko sceno. Najvidnejša sprememba je gotovo izražena v decentralizaciji. V vrsti nekdanjih sovjetskih republik so republiške oblasti ustanovile lastne radijske in televizijske postaje, da bi odpravile monopol zveznih programov, ki jih je nadzorovala zvezna vlada in jih financirala iz proračuna. Poleg tega so politične spremembe omogočile nastanek (sicer zelo omejenega števila) neodvisnih postaj na komercialni osnovi, vendar v sodelovanju z Gostelradiom, ker je bila to edina možna pot, da je komercialna postaja od ministrstva za komunikacije lahko dobila frekvenco (Androunas, 1991, p. 199). Leta 1988 so se v Moskvi pojavili prvi neodvisni kabelski sistemi, kot na primer NIKA-TV. Leta 1990 je bilo v Sovjetski zvezi že okrog 500 kabelskih sistemov z več kot poldrugim milijonom naročnikov v dvesto mestih (Muratov, 1991, p. 177, 181). Vse te spremembe pa niso utrdile bolj demokratične komunikacijske prakse. Vojaška hunta, ki je avgusta 1991 poskusila izvesti državni udar, je tako zlahka suspendirala vse demokratične zakonske spremembe, čeprav – na srečo – le za kratek čas. Avgustovski udar v Moskvi ali črna nedelja januarja 1991 v Vilniusu – kjer je mnogo ljudi padlo, ko so branili republiško televizijsko postajo pred četami Rdeče armade – dovolj zgovorno kažete, da je do stabilne demokracije kot intrinzične vrednote še dolga in trnova pot in da se bo boj za nadzor nad mediji, zlasti nad televizijo, v nekdanji Sovjetski zvezi nadaljeval. Institucionalna dezintegracija nekdanje Sovjetske zveze, ki naj bi jo urejal sporazum v Almi Ati decembra 1991, in ustanovitev Skupnosti neodvisnih držav očitno ne zagotavljata, da se dogodki iz bližnje preteklosti ne bi ponovili tudi v bližnji prihodnosti.

Podobno kot druge nekdanje socialistične države poskušata tudi Bolgarija in Romunija previdno uvajati specifične oblike komercializacije medijev. Drugi kanal romunske televizije je bil delno komercializiran s sodelovanjem tujih partnerjev. V letu 1991 je začelo oddajati šest komercialnih radijskih postaj in prva neodvisna kulturna televizijska postaja Antenna independenta TV, ki so jo ustanovili študentje Inštituta za gledališče in film ter Fakultete za film in televizijo v Bukarešti. Neodvisne postaje so se povezale v Nacionalno federacijo neodvisnega radia in televizije Romunije. V Bolgariji je začela državna televizija oddajati popularni nedeljski komercialni program. Sklenjeni so tudi dogovori za tretji televizijski kanal, na katerem naj bi predvajali programe MTV Europe, CNN, Worldnet in Glas Amerike.

Kljub mnogim spremembam v sferi medijev po padcu socialističnih režimov so radiodifuzne organizacije povsod v Vzhodni-Srednji Evropi ostale pod trdnim nadzorstvom države. Učinki predvsem zakonskih (vendar le omejenih) prizadevanj za demokratizacijo nacionalnih medijskih sistemov se izgubljajo v hudih političnih, tehnoloških in finančnih omejitvah, ki pogosto vodijo v divjo privatizacijo. Zahodni medijski mogotci nedvomno vidijo velike možnosti v »redefiniciji« in privatizaciji medijev v postsocialističnih državah, saj bodo zlahka konkurirali nacionalnim akterjem, ki jim primanjkuje kapitala. Kot je nedavno izjavil urednik slovenskega dnevnika, bi ga »Nemci ali Avstrijci kupili v štirinajstih dneh, če bi jim bilo to dovoljeno« (*Novinar*, 1991, p. 8). Tuji investitorji so še zlasti zainteresirani za delnice v reklamni industriji. Pred leti je Berlusconi začel odkrivati vzhodnoevropski medijski trg in uspelo mu je dobiti državno koncesijo za zbiranje reklam zahodnih podjetij za državno televizijo v nekdanji Sovjetski zvezi.

Čeprav je še prezgodaj za komercialne reklame tradicionalnih množičnih tržnih proizvodov, zlasti zaradi težavnih pogojev distribucije v Sovjetski zvezi, lahko poslovne (»business to business«) reklame in oblikovanje »korporacijske podobe« podjetij prispevajo k ustvarjanju reklamne kulture ter zmanjševanju odpora in negativnih travm (Richeri, 1990, p. 13).

Kmalu po Fininvestovem vstopu na vzhodno-srednjeevropski trg reklam so se nanj usmerili tudi drugi zahodni konkurenti in pri tem začeli uporabljati vse (tudi ne) dovoljene metode. V Sloveniji je na primer mešana delniška družba IP, ki so jo ustanovili nekdanji menedžerji Televizije Slovenija v povezavi s francoskim Havasom, leta 1990 podpisala izjemno ugodno pogodbo z RTV Slovenija, s katero je družba dobila ekskluzivno pravico do zbiranja reklam za nacionalno televizijo. Kot je bilo kasneje ugotovljeno, je bila pogodba sklenjena mimo zakonskih določil, tako da jo je svet RTV Slovenija razveljavil.

Poleg delovanja zahodnih korporacij so vse postsocialistične družbe izpostavljene še eni obliki eksterno generirane deregulacije. Tuji televizijski programi so prek satelitov ter individualnih ali skupinskih satelitskih anten vse bolj dosegljivi v nekdanjih državah socialističnega tabora. Ob tem nekatere nacionalne televizije v svojih programih oddajajo tuje (pretežno razvedrilne) programe, ki jih prevzemajo prek satelitov. Že pred leti so članice Jugoslovanske radiotelevizije sklenile pogodbe z nekaterimi evropskimi satelitskimi TV-postajami (CNN, BBC TV Europe, Sky News, Euro Sport, TV 5, Super Channel, MTV) za brezplačno eksperimentalno prenašanje. Na Češko-Slovaškem so namesto nekdanjega sovjetskega televizijskega programa na tretjem kanalu ustanovili »odprt kanal« (OK3), ki predvaja izbor zahodnoevropskih satelitskih programov (TV 5 – Europe, La Sept, Worldnet, CNN, Screensport, RTL Plus) pretežno brez podnaslavljanja ali sinhronizacije. »Mednarodni program« pokriva 27 odstotkov državnega ozemlja (*Mass Media*, 1990a, p. 12). V vseh novo nastajajočih »mednarodnih« programih prevladuje angleščina. Baker ob tem upravičeno opozarja, da je ključno vprašanje:

Kdaj bodo uvedeni [novi] kanali v nacionalnih jezikih? To je pravi preskus tujega interesa. To je predvsem komercialno vprašanje, kajti zahodnoevropske javne satelitske televizijske postaje ne bodo ustanovljale programov v drugih jezikih (Baker, 1991, p. 18).

Čeprav neposredne tuje naložbe še ne vplivajo izdatno na elektronske medije v Vzhodni Evropi, je mogoče predvidevati, da se bodo z udejanjanjem proklamirane komercializacije in privatizacije medijev v bližnji prihodnosti odprla vrata uvo-

zu kapitala. Vendar pa zaradi splošne ekonomske krize in majhnega efektivnega povpraševanja ni verjetno, da bodo novi komercialni mediji našli zadostno število naročnikov in/ali oglaševalcev, kar je oziroma bi bil pogoj za donosnost oddajanja radijskih in televizijskih programov v nacionalnih jezikih. Stone in Marks (1991, p. 6) poudarjata:

V Vzhodni Evropi so pod napačnim vtisom, da so ameriški dolarji rešitev za njihove probleme. Mnogi ne poznajo strogih poslovnih meril, ki veljajo za posojila in finančno podporo. Ne razumejo popolnoma, da zasebni investitorji ne bodo podpisovali projektov, ki niso zavarovani z zakoni in nimajo ustreznega menedžmenta. Po drugi strani pa vidijo prihajati nemške, avstrijske, francoske in britanske firme in se čudijo, zakaj se Američani obotavljajo tvegati.

Ker tuji podjetniki niso zainteresirani za naložbe z negotovimi donosi, je bolj realistično pričakovati, da bodo v bližnji prihodnosti vzhodnoevropske države izpostavljene predvsem neposrednemu dotoku tujih *medijskih proizvodov* (programov prek satelitov, predvsem v angleščini, vključno z »naročniško televizijo«), mnogo manj pa neposrednemu dotoku *tujega kapitala*. Po ocenah revije *Telecommunications Update* satelitski programi MTV-Europe (rezultat sodelovanja med Maxwell's Mirror Group, Viacom International in British Telecommunications) dosegajo okrog 160 tisoč domov v Vzhodni Evropi, ki uradno sprejemajo programe MTV, in njihovo število naj bi se kmalu desetkrat ali dvajsetkrat povečalo (*Telecommunications Update*, 1990, p. 2).

Citirana literatura:

- Baker, Simon. 1991. »Satcom Impacts on Eastern Europe.« *Transnational Data and Communications Report* 14, 3:18-19.
- Belič, Dragan. 1991. »Oficir uvježbava medij.« *Slobodna Dalmacija*, 25. april 1991, p. 22.
- Blumler, Jay G. 1991. »Broadcasting Policy in a Changing Information Environment.« *The Bulletin of Institute of Journalism and Communication Studies (The University of Tokyo)* 43:1-13.
- Delo. 1991, 11. september: »Neuspel poskus udara na madžarske medije.« P. 20.
- Dennis, Everette E. and Jon Vanden Heuvel. 1990. *Emerging Voices: East European Media in Transition (A Gannett Foundation Report)*. New York: Gannett Center for Media Studies.
- Goban-Klas, Tomasz. 1990. »Making Media Policy in Poland.« *Journal of Communication* 40, 1:50-54.
- Keane, John. 1991. *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Krstulović, Z. 1991. »Ministar kao higijeničar.« *Slobodna Dalmacija*, 25. april 1991, p. 12.
- Mass Media in the World. 1990a. *Special issue on Central and Eastern Europe, No. 2*. Prague: International Journalism Institute.
- Mass Media in the World. 1990b. *Special issue on Central and Eastern Europe, No. 3*. Prague: International Journalism Institute.
- McQuail, Denis and the Euromedia Research Group. 1990. »Caging the Beast: Constructing a Framework for the Analysis of Media Change in Western Europe.« *European Journal of Communication* 5, 3:313-331.
- Meech, Peter. 1990. »The British Media: Structures in Transition.« *Innovation* 3, 2:227-251.
- Muratov, Sergei A. 1991. »Soviet Television and the Structure of Broadcasting Authority.« *Journal of Communication* 41, 2:172-184.
- Mytton, Graham. 1991. »1990-91: A Year of Challenge for Public Service Broadcasting in Europe.« *Paper presented at the GEAR annual meeting in Helsinki, 12.-17. maj 1991*.
- Novinar 1991. »Kanal A.« *November 1991*, p. 4.
- Richeri, Giuseppe. 1990. »The Fininvest Group, Its International Strategy and Its Activities towards Eastern European Countries.« *Paper presented at the Second Conference »Europe Speaks to Europe«, Moskva, 17.-21. december 1990*.
- Rowland, Willard D., Jr. and Michael Tracey. 1990. »Worldwide Challenges to Public Service Broadcasting.« *Journal of Communication* 40, 2:8-27.
- Sawisz, Anna. 1990. »Back from Monopoly to Normal: Changes in Mass Media in Poland.« *Innovation* 3, 2: 385-402.
- Semelin, Jacques. 1991. »Reshaping East-West Communications Flows.« *Transnational Data and Communications Report* 14, 3:17-18.

Sepstrup, Preben. 1989. »Implications of Current Developments in West European Broadcasting.« *Media, Culture and Society* 11, 1:29-54.

Splichal, Slavko. 1990. »Transplantation of Information Economy to Eastern Europe: A Telecom Dream or a Nightmare?« *Paper presented at the Second Conference »Europe Speaks to Europe«, Moscow, 17.-20. december 1990.*

Stone, Marvin L. and Leonard Marks. 1991. *Impediments to the Development of Free Media in Eastern Europe. Washington, D. C.: The International Media Fund.*

Szekfu, Andras and Eموke Valko. 1990. »Film, Television and Video Industries in Hungary. An Overview.« *Paper presented at the 17th Conference of the International Association for Mass Communication Research, Bled, avgust 1990. Telecommunications Update, 1990, 15, 2-3: »MTV Sets Sights on Eastern Europe«.*

Vogel, Milan. 1991. »Računajte z mojo preteklostjo.« *Naši razgledi, 19. april 1991, p. 238-239.*

Walker, Gerald M. and WBN Correspondents. 1991. »Broadcasting in Eastern Europe: The Hurricanes of Change.« *World Broadcast News, May 1991:32-46.*